

Lozan Mübadelesi'nin etkileri: Çatalca örneği¹**Serdar GÜRÇAY²****APA:** Gürçay, S. (2019). Lozan Mübadelesi'nin etkileri: Çatalca örneği. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (15), 274-284. DOI: 10.29000/rumelide.580578**Öz**

Göç, canlıların hayatta kalmak için gerçekleştirdikleri yegâne ortak faaliyetlerden biridir. İnsanlar da diğer canlılar gibi mevsimsel, ekonomik, güvenlik vb. gerekçelerle tarih boyunca çeşitli göçler yaşamışlardır. Türkiye Cumhuriyeti de, fazlaca göç hadisesine tanıklık etmiş ülkelerden biridir. Türk ve Rumların zorunlu göçünü esas alan mübadele ise bahse konu göçlerden sadece biridir. I. Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra değişen dünya düzeni ve sınırlar neticesinde Türkiye ile Yunanistan arasında nüfus değişimi gerekmektedir. 30 Ocak 1923 tarihinde imzalanan *Türk ve Rum Ahalinin Mübadelesine Dair Mukavelename ve Buna Bağlı Protokol* ile Anadolu'da yaşayan Ortodoks Rumların Yunanistan'a ve Batı Trakya hâricinde kalan Türklerin Anadolu'ya gönderilmeleri karar altına alınmıştır. Bu çalışmada, İstanbul'un bir ilçesi olan Çatalca'da gerçekleştirilen saha çalışmasının verileri ışığında Büyük Mübadele'ye (1923-1925) şahitlik etmiş ya da müşahitlerin yakınları tarafından aktarılan, göç esnasında ve sonrasında yaşanan zorluklar ele alınacaktır. Çalışmanın amacı, hâlen hayatta olan veya onların akrabalarının konu hakkındaki yaşanmışlıklarını öğrenmek ve bu bilgileri Nüfus Mübadelesini yorumlarken kullanmaktır. Bu yönüyle mübadelenin demografik, sosyo-kültürel, siyasi/politik yönleri ortaya çıkarılmaktadır. Mübadele sürecinin baştan aşağı her iki taraf için de trajedi konusu olduğu gerçeği gözler önüne serilmektedir.

Anahtar kelimeler: Çatalca, göç, Nüfus Mübadelesi, saha çalışması.**Lausanne exchange experiences: Case of Çatalca****Abstract**

Migration is one of the common activities that living beings perform to survive. Humans, like other creatures, have experienced various migrations throughout history, for seasonal, economic or security reasons. The population exchange between Turks and Greeks was one of the significant examples. After the end of World War I, population exchange was necessary between Greece and Turkey, as a result of changing world order and borders. As a result, in 30th of January 1923, *Convention Concerning the Exchange of Greek and Turkish Population* have been signed and there has been a population exchange between Turks in Greece and Greek Cypriots in the Turkish borders. In this study, the data of the field study conducted in Çatalca, a district of Istanbul, was used. The aim of the study is to learn the experiences of the survivors or their relatives and to use this information in interpreting the population exchange. In this respect, demographic, socio-cultural, political / political aspects of the exchange are revealed. The fact that the exchange process is a matter of tragedy for both sides is revealed.

1 Bu çalışma, Serdar Gürçay'ın "İstanbul'un Çatalca İlçesi Üzerine Halkbilimsel Bir Araştırma" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

2 Arş. Gör., İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (İstanbul, Türkiye), serdargurcay@aydin.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-1412-7910 [Makale kayıt tarihi: 05.04.2019-kabul tarihi: 16.06.2019; DOI: 10.29000/rumelide.580578]

Keywords: Çatalca, migration, Lausanne Exchange, field study.

“Müft mesken sanur cihanı kişi
Nakd-i ömrün verir kira yerine”
Bursalı Abdi Çelebi

Giriş

İnsanlık var olduğundan bu yana güvenlik ve hayatın idamesi için “göç” temel unsurlardan biri olmuştur. “*Kültür-öncesi ilk insan, et yiyen bir gezgin hayvandır; göçebe, duyumları keskin ve meraklı, yerleşmemiş ve düşman doğanın öğeleriyle dövüş halinde bir av hayvanı. Tarımın ortaya çıkmasıyla köklü bir değişiklik olur. İnsan köylüye döner, toprakta yerleşmiş ve kök salmış bir bitki olur; köylü ruhu doğada ve kırdaki bir ruh keşfeder*” (Sorokin, 2008: 126).

Göç; ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret olarak tanımlanır (TDK, 1988: 556). *Kent Terimleri Sözlüğü*'nde ise; “*genellikle ikamet etmek amacıyla bir yerleşim yerinden bir başka yerleşim yerine, bir ülkeden başka bir ülkeye gitme eylemi olarak tanımlanır*” (Keleş, 1998: 58). Göçle ilgili olarak yapılan tüm tanımlar genel olarak yer değiştirmeye dayalı bir sosyal değişime odaklanmakta ve bu değişimi tarihî bir süreç olarak ele almaktadır (Sepetçioğlu, 2014: 50). Bu süreçler ele alınacak olursa; ekonomik, politik, ulaşım, sosyo-politik nedenler, statü kaygısı, toplumsal cinsiyeti kapsayan nedenlerin göç kararını etkileyen temel karar alma dinamiklerinden olduğu söylenebilir.

Sosyolojik anlamda göç, sadece mekânsal bir hareketlilik değildir, o aynı zamanda toplumsal bir hareketliliktir. Göç; amacı, süresi, tetikleyen etmenler, yasal statüsü, yerleşim yeri ve göç edenin özelliği açısından sınıflamalara tabii tutulmaktadır. Toplum bilimi çalışmalarında *Göç Sistemleri* kuramı, *Dünya Sistemi (Merkez-Çevre) Göç* kuramı, *Göçmen İlişkiler Ağı (Network)* kuramı gibi pek çok sosyoloji perspektifinde kuram mevcuttur. İnsanlar daha yüksek yaşam standartlarına erişmek için buldukları yerleri terk ederler ve yeni mekânlarında daha yüksek bir toplumsal konuma ulaşmak için çaba sarf ederler. “*Göç motifleri değişse de bu amaç çoğu zaman ortaktır. Bazen eğitim, bazen iş, bazen de her iki amaçla yerini terk eden kişiler, yeni mekânlarında daha iyi bir yaşam tarzını hayal ederler*” (Canatan, 2013: 318). Kavram; “*kişilerin yaşamakta olduğu topraklardan, alıştıkları sosyal yapılarından, hâlihazırda sahip oldukları ekonomik imkânlardan kısacası toplumsal yaşamın birçok unsurundan uzaklaşarak veya uzaklaştırılarak yeni yaşam alanlarına kapı açması olarak ifade edilebilmektedir*” (Toros, 2008: 9). Dolayısıyla göçle birlikte insanların yaşamında meydana gelen değişiklikler ve güncellemeler ister istemez yeni sorunlarla karşılaşılmasına sebep olmuştur. Başta mal varlıkları sorunu olmak üzere gidilen yerde karşılaşılan muamele ve adaptasyon sorunları, yüzleşmek zorunda kalınan problemlerin sadece birkaçıdır.

Göçler; ortaya çıkış nedenlerine, göçün popülasyonuna, mekânlarına bağlı olarak çeşitli şekillerde adlandırılmıştır. “*İç ve dış göçler, münferit göçler, kitlesel göçler, ticarî göçler, serbest göçler ve zorunlu göçler (mübadele)*” belli başlı göç adlandırmalarındandır. Kendi ülkesinden ayrılarak yerleşmek için başka ülkeye giden kimse, aile veya topluluğu ise *göçmen (emigrant)* denilmektedir. *Mübadil* ise göçmenlerin sadece bir bölümüne verilen adlandırmadır.

Zorunlu göç kategorisinde var olan *mübadele* kavramı, Arapça kökenli “bedel” kelimesinden türetilerek “*değiş tokuş, bir şeyin başka bir şeyle değiştirilmesi, ulemanın kadılık ve medrese değiştirmeleri*” anlamlarına gelmektedir. Mübadelenin en genel tanımı şu şekilde yapılabilir: “*İki ya da daha çok devlet arasında imzalanan bir protokol vasıtasıyla, hukuksal boyutu, coğrafyası, zaman aralığı, göç yolları ve araçları, taşınmazların durumu gibi sorunların belirli esaslara oturtulmuş şekilde uygulandığı ve bunların karma ve uluslararası bir komisyon aracılığıyla yürütüldüğü ve denetlendiği; göç ettirilecek nüfusun ırk, din, dil gibi bir takım niteliklerinin ve göç edilen yer ile iskân birimlerinin daha evvel tespit edildiği; hatta göçmenlerin iâşe, sağlık gibi ihtiyaçları için özel birimlerin kurulduğu, sistematik ve kurallar çerçevesinde hayata geçirilen zorunlu nüfus hareketleridir*” (Aysal: 2017: 3). Mübadil ise “*mübadele olunmuş, başkasının yerine getirilmiş, bir şeye bedel tutulmuş*” (Devellioğlu, 2004) manâsını içermektedir.

İçerisinde bulunan siyasi ve idari sınırın geçilerek farklı bir ülkeye olan göç faaliyetine *uluslararası göç* denilmektedir. *Uluslararası göç*, uzun süredir var olan bir kavramdır. Ancak özellikle günümüz dünyasında daha fazla görünürlük kazanmıştır. Göç çağının birinci aşaması sömürgecilik, emperyalizm, savaş, ulus-devletlerin oluşumu ve sanayileşme ile ortaya çıkmıştır. İkinci aşaması ise 2. Dünya Savaşı ve kapitalist etkiler ile küreselleşme süreçlerinin hız kazanmasıyla kendini göstermiştir. Nüfus mübadeleleri de bu bağlamda ele alınabilmektedir. Ancak bu göçler bir sorun ve tehdit olarak algılanmaktadır. Bunun nedeni, ulus-ötesi göçün ulus devletlerin sınırlarını, ulusal ve kültürel türdeşlik iddialarının yanı sıra aidiyet ve kimlik kategorilerini sorgulamaya açmasıdır. Lozan Nüfus Mübadelesi de benzer krizlere yol açmış ilk etapta belli başlı sıkıntılar yaşansa da süreçle beraber uyum yakalanmıştır. Mübadele sürecinde uygulanan göçmen yerleştirme politikalarını, Şevket Süreyya Aydemir, “*Bir Sahipsizliğin Hikâyesi*” olarak değerlendirmektedir (Aydemir, 1976: 316). Kaynak kişi, Aydemir’in bu sözü, mübadelenin ön hazırlık sürecinden ziyade iskân uygulamaları için söylediğini düşünmektedir. Çünkü her ne kadar Türkiye tarafı göç konusunda Yunanistan kadar tecrübesiz değilse de konut açığı, ailelerin parçalanması vb. nedenlerle sorunlar yaşanmıştır. Konut açığından dolayı gelenler yılda dört-beş kez yer değiştirmek zorunda kalırken bazıları da iskân hakkından vazgeçerek hemşerilerinin, tanıdık ya da akrabalarının olduğu bölgeye göç etmiştir (KK5).

1. Lozan Mübadelesi ve Çatalcalı mübadiller

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye Cumhuriyeti’nin karşı karşıya kaldığı en kapsamlı göç Yunanistan ile olmuştur. Ancak bu süreçte Bulgar, Romen, Sırp, Yugoslav gibi Balkan halklarıyla da göç hadisesi söz konusu olmuştur. Lozan Antlaşması (24 Temmuz 1923), İsviçre’nin Lozan şehrinde imzalanmış barış antlaşmasıdır. İsmet İnönü’nün tabiriyle; “*Lozan Muahedesi, İmparatorluğun tasfiye edildiği muahededir. I. Cihan Harbini, beraber muharebe ettiğimiz müttefiklerle kaybettik. Yenilgi kesin idi ve galipler sulh masalarına tam hâkimiyetle oturdular*” (Meray, 1969: V).

Nüfus mübadelesi ise; 10 Ocak 1923 (Çarşamba) oturumunda görüşülmüş olup; meselenin mahiyeti Batı Trakya’daki Türklerle, İstanbul’daki Rumlar dışında, Anadolu ve Doğu Trakya’daki Rumlar ile Yunanistan’daki Türklerin değiş tokuş edilmelerinin kararlaştırılmasıdır. Muahedenin ön adımını Yunanistan adına Venizelos tarafından, göçmenlerin yer sorununa işaret edilerek yaklaşık 350 bin Türk’ün bir an önce Anadolu’ya gönderilmeleri gerektiği konusu dile getirilince ortaya çıkmıştır (Akgün, 1986: 248-249). Zira 1923 yılının sonuna değin 61.318 göçmen, taşınabilir malları ve hayvanları ile birlikte Türkiye’ye getirilerek yerleştirilmiştir. 1924 yılı temmuz ayının ortalarına kadar bu sayı, 314.052’ye ulaştı (Arı, 2000: 91). 1924 yılının Ekim ayına kadar Yunanistan’a gönderilen Rumların sayısı da 109.000’di (Arı, 2000: 88). Mübadele sonrası dönemde yaklaşık dört yüz bin kişi Batı Trakya’yı terk

etmiş (Oran, 2005: 178), A. A. Pallis'in, *Racial Migrations in the Balkans During The Years 1912-1924* başlıklı çalışmasında verdiği bilgiye göre "Yunanistan'daki Müslüman Türk nüfus sayısı mübadeleden sonra 2000'e kadar düşmüştür" (Pallis, 1925: 322-324'den akt. Erdal, 2015: 25).

Komisyonunda mübadelelenin zorunlu mu yoksa isteğe bağlı mı gerçekleşeceği tartışma konusu olmuştur. Ortaya çıkan neticeye göre; Batı Trakya Müslümanlarıyla İstanbul'un Rumları dışında, Türkiye ile Yunanistan arasında zorunlu nüfus mübadelesi yapılacaktır. Rum ve Müslüman halkların mübadelesi insanlık ve sağlık nedenleri yüzünden 1923 Mayıs'ına tehir edilir. *Ekim 1924'te TBMM gündeminde geniş yer tutan Yunanistan'dan gelen göçmenlerin iskânı konusu, Kasım'da, gensoru şekline dönüştürülerek Hükümet aleyhine bir koz olarak kullanılmıştır*" (Çapa, 1990: 49-84). Bu mübadele, Uluslararası Kızılhaç'ın özel birimlerince denetim ve kontrole tabî tutulacaktır. 30 Ekim 1918 tarihinden sonra yerleşmiş olanlar dışında, İstanbul'da oturan bütün Rumların -ayrım yapılmaksızın- ister Türk ister Yunan uyruğu olsunlar, İstanbul'da kalmalarına izin verilecektir (Meray, 1969: 325). Bu kimselerden hiçbiri, Türk Hükümeti'nin izni olmadıkça Türkiye'ye ya da Yunan Hükümeti'nin izni olmadıkça Yunanistan'a dönerek orada yerleşemeyecektir (Meray, 1970: 317-385). Bu hüküm kesindir. Zira mübadiller, topraklarını terk ettikleri andan itibaren mallarının mülkiyeti hükümetlere geçer. Dolayısıyla geri dönmelerinin de yolu kesilmiştir (KK5).

Ancak mübadele uygulamasının Türk tarafı için faydaları da olmuştur. Zira "bu uygulama, yeni Türk Devleti'nin dış politikasında, önemli bir değişikliğe gitmesine olanak tanıyordu. Yunanistan'daki Türklerin Türkiye'ye getirilmesiyle ülke içindeki nüfus homojenleştirilmiş oluyordu. Ayrıca üretime ilişkin konularda kazanılmış teknik bilgi, birikim ve deneyimler, ekonomik kalkınma yarışına katılacak Türkiye için gerçekten önemliydi. Artık azınlıklar sorunu da, eski etkisini yitirecekti" (Arı, 2000: 1). Çünkü azınlıklar meselesi devlet ileri gelenlerince sık sık gündeme getirilerek propaganda malzemesi olarak kullanılmaktadır. "Mübadil göçmenler yeni tarım teknikleri, yaşam şekilleri ve davranış özellikleriyle Anadolu'da değişimin ve gelişmenin öncüleri olmuşlardır" (Erdal, 2015: 1263). Bu beklentiler ışığında denilebilir ki yeni Türkiye Cumhuriyeti, mübadil vatandaşları ötekileştirmemiş aksine onlardan fayda umarak politik, ekonomik ve sosyo-kültürel otokton yapısına eklemlemiştir.

Batı Trakya Türklerinin mallarına el konulması ve önde gelen isimlerin tutuklanması gibi hadiseler yüzünden gerginleşen Türk-Yunan ilişkileri ancak 30 Ekim 1930'da imzalanan "Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakem Antlaşması" ile normalleşmiştir. Ardından 1931'de dönemin başbakanı İsmet İnönü'nün de Yunanistan ziyaretinde bulunması aradaki gerginliklerin rafa kalkmasına vesile olmuştur.

1.1. Çatalca ve mübadele

Çatalca, bulunduğu coğrafi ve stratejik konumu sebebiyle gerek göç yolları üzerinde bulunması, gerekse de istilâcıların akınlarına uğraması açısından merkezî pozisyonundadır. Bu statünün Çatalca'ya kazandırmış olduğu belki de en önemli faktör kültürel etkileşime açık olmasıdır. Tarihin en eski çağlarından bu yana dinlerin, gelenek ve göreneklerin kaynaşarak uyum içerisinde yaşandığı ilçede, kültürler tek pota içerisinde eriyerek birliğe kavuşma meziyetini kazanır.

Yunanistan'dan 1924 Lozan Mübadelesi ile gelen Müslüman Türkler, Çatalca ve bölgesinde ağırlıklı olarak Hristiyan Mahallesi olarak anılan Kaleiçi Mahallesi'nde, Elbasan Mahallesi'nde, Yeniköy Mahallesi'nde, Murat Bey, Celaliye, Selimpaşa ve Silivri de bazı mahallelerde bulunmaktadır. Bir kaynak kişinin aktarımına göre; Elbasan köyü, Yeniköy, Muratbey köyü, Celaliye, Selimpaşa, Silivri'nin bazı mahalleleri, Fener, Gazitepe köyü, Kemerburgaz'da Boğazköy ve Kaleiçi Mahallesi Çatalca'da

Patriyot olarak isimlendirilen göçmen Türklerin yaşadığı başlıca yerlerdendir (KK2). Çatalca, Yunanistan'dan Türkiye'ye gelen mübadillerin Türkiye'deki yerleşim alanları göz önüne alındığında *Altıncı Alan*'da yer almaktadır. Bu alanların taksimatında gelenlerin yapacakları iş/meslekler, nüfus sayıları gibi kriterler dikkate alınmıştır (Arı, 2000: 52,53). Yunanistan'a gönderilen Rumların sayısı göz önüne alındığında ise 14.000 Rum Çatalca'dan ayrılmıştır (Arı, 2000: 89). Ayrıca mübadillerin göç ettikleri bölgelerin seçiminde Yunanistan'da yaşadıkları yerlere, toprak yapısı ve iklim koşulları bakımından benzerliğinin etkili olduğu göze çarpar. Zira kentlere yerleştirilen bazı çiftçi göçmenler, kentleri terk etmiş onun yerine kırsal alanlara yerleşmişlerdir. Bu durum Çatalca'da yaşanmıştır. Kentlerden gelen mübadiller buralarda buğday ve mısır ekimi bile yapabilmişlerdir (Arı, 2000: 157). Nitekim bir İstanbul gazetesi, Drama'dan yola çıkan 450 kişilik bir göçmen grubunun İstanbul'a getirilip bir süre İskele Müdüriyeti yakınındaki misafirhanede dinlendirildikten sonra, yerleşim alanları olarak belirlenen Samsun'a gönderilmek istendiğini, ama göçmenlerin buna karşı pasif direnişe geçerek Çatalca'ya yerleştirilmeyi talep ettiklerini belirtir (Arı, 2000: 82). Bu minvalde, Çatalca'nın hem stratejik konumu, hem de iklim ve toprak koşullarının uygun olması hasebiyle mübadele sürecinde talep edilen yerlerden olduğu söylenebilir. Ancak elde bulunan kısıtlı imkânlar ve âdil paylaşım için herkesin tek bir alana yerleştirilmesi mümkün olmamıştır.

Kültürel yapıyı irdelediğimizde Çatalca'ya çoğunlukla Anadolu'dan yerleştirilmiş yerel halk (*Gacal*) denilen bir yapı dışında Yunanistan'dan göç etmiş *Patriyot* ve Bulgaristan'dan göç etmiş *Muhacir* denilen yapıları görmek mümkündür. Bunun dışında Tatar, Boşnak, Arnavut, Pomak ve Romanya'dan göç ederek buraya yerleşmiş bazı küçük toplulukları da yapı içerisinde sayabiliriz. “*Anadolu'ya gelen Arnavut, Boşnak ve Kafkas alt kimlikli ancak Müslümanlardan oluşan muhacir ve mülteciler yerli halk ile aralarında bir sürecin başlamasına sebep olmuşlar, bunlarla yaşanan uyum süreci Yunanistan'dan gelen mübadiller arasında “ötekileşme” sürecinin derin derin olmasını engellemiştir*” (Erdal, 2015: 1269). Dolayısıyla denilebilir ki Osmanlı'dan kalan göç tecrübesiyle yeni Türkiye Cumhuriyeti mübadele sürecinden en az zararla çıkmıştır. Çatalca'nın nüfusunun büyük kısmı mübadele ve diğer dönemlerde gelen göçmenlerden oluşmaktadır; örneğin Balkan Harbi, Kırım Savaşı, Osmanlı-Rus Savaşı ve Nüfus Mübadelesi gibi olaylardır. Mesela İzzettin Mahallesi'nde yaşayanlar Kırım Savaşı'nın acılarından kurtulmak için gelen vatandaşlardır (KK1). Buradan hareketle, göç yolları üzerinde bulunan ve Asya ile Avrupa arasında kilit statüde olan Çatalca'nın çok kültürlü yapıya sahip olduğu sonucuna ulaşılabilir. Bu yönüyle pek çok maddî ve manevî birikimi bünyesinde taşıyan Çatalca, âdeta *kültür havzası* mahiyeti taşır.

Bir kaynak kişinin anlatımına göre; Lozan Barış Antlaşması'na ek olarak yapılan on dokuz maddelik Mübadele Sözleşmesi'ne göre İstanbul ve Atina şehirleri mübadele dışında kalmıştır. Çatalca da İstanbul'a bağlı olduğu için yabancı vatandaşlar orada kalmaya devam etmişlerdir. Bu sebeple nüfusunun %80'i civarını yabancı vatandaşlar oluşturmuştur. Zamanında “Türkiye'nin altmış dokuz vilayeti, Çatalca'nın da altmış dokuz köyü vardır” şeklinde bir söylem de mevcuttur. Çatalca'nın mübadeleye dâhil edilebilmesi için il yapılmıştır. Böylelikle mübadele ile vatandaş değişimi Çatalca'yı da kapsamıştır. Mübadeleden bir süre sonra tekrar İstanbul'a bağlanmıştır (KK1). 1924 yılında il statüsüne getirilen Çatalca, 26 Haziran 1926 'da tekrar ilçe yapılmıştır (www.catalca.bel.tr [30.03.2018]). Bir diğer kaynak kişinin aktarımına göre; Çatalca'nın, mübadele sürecine dâhil olan diğer yerler göz önünde bulundurulduğunda bu yönden ayrı bir statüde değerlendirilmesi gerekmektedir. Çatalca, kasıtlı olarak değiştirilen idarî yapısıyla diğer tüm mübadele bölgelerinden farklıdır (KK4).

Lozan Antlaşması'nın tarihî tanıklarından biri olan Hayriye Toker'in oğlu Numan Toker, mübadele sürecinde çekilen sıkıntıları açık yüreklilikle paylaşmıştır. Uzun yıllar halk oyunları öğretmeni ve

folklor araştırmaları yapan Numan Toker, Çatalca'da mübadil vatandaşların çoğunlukta olduğunu ifade etmektedir. Yunanistan'dan gelip buraya yerleşen Türklerin sorunları olduğuna değinir. Günümüzden 500 yıl kadar önce, bazı Türk aileler, o zamanlar Osmanlı toprağı olan Yunanistan'a göçüp orada yaşamaya başlamışlardır. Osmanlı'nın dağılması ve bölgede artan gerginlik ile savaşlar sebebiyle can güvenliklerinden endişe etmişlerdir. Zamanla birçok Türk aile saldırıya uğramıştır. Bunun üzerine 1922 yılı civarında bizzat Türkiye'nin çağrısıyla ve devam eden yıllarda Lozan görüşmeleri neticesinde, karşılıklı mübadele vasıtasıyla günümüz Türkiye topraklarına geri gelmişlerdir (KK2).

Mübadele'nin başlaması Yunanistan'da yaşayan Türkler arasında heyecanla karşılanmış ve herkes mümkün mertebe gelmeye gayret etmiştir. Kaynak kişinin bu konuyla ilgili ifadeleri şöyledir: "Anneler kaynar tencereyi ateşte bırakıp, beş yüz tane koyunu bırakıp, yüzlerce dönüm araziyi bırakıp anavatana göç etmeye karar vermişlerdir." (KK2) Buradan hareketle göçün sonuçları her ne kadar yıpratıcı ve sancılı da olsa, şayet zaruret ve çağrı varsa katlanıldığını görebilmekteyiz.

"Birbirleriyle kurulmuş en uzun birlikteliğin yol arkadaşları olarak anabileceğimiz iki kavramdan biri göç diğeri hafıza olarak sayılabilir. Hafıza, yıkım ve savaşın arasından; göç edilen yerden konaklanan yere en çok götürülendir. Mübadele sonucu Türkiye'ye gelen mübadillerle ilgili genel kanaat Türklüklerinden mütevellit kültürel bağlarından dolayı Türkiye Türklerine kolay eklemledikleri ve tarihi birikimin kaçınılmaz çıkarımı olarak Türkiye Türkleriyle bağ kurdukları ve belleklerinin de bu doğrultuda şekillendiğidir" (İlhan, 2018: 227).

Nitekim kaynak kişinin verdiği bilgiye göre; mübadele ile geri dönemeyenler katliama uğramış, kadınlar daha kötü olaylara maruz kalmış, Türk köylerinin büyük çoğunluğu yakılmış, tahrip edilmiştir (KK2). İbrahim Erdal'ın 2007 senesinde Denizli mübadillerinden Hasan Akşit ile yaptığı mülakata göre, "Türkiye'ye nazaran daha yoğun bir mübadele kafilesiyle karşı karşıya kalan Yunan hükûmeti, iskân için Türk ailelerin birçoğunun evlerini boşalttırarak göç eden Rumları bu evlere yerleştirmiş, Türklerin göçü sırasında da onlara ait hayvanların ve arazilerin yarısına el koymuştur" (Erdal, 2015: 1265). Kötü olayların başladığını gören kimi aileler canlarını korumak maksadıyla bir gecede Yunanistan'ı terk etmek için yollara düşmüşlerdir. Kaynak kişinin ailesi de bunlardan biridir. Yaya olarak limanlara gelip gemilerle Türk topraklarına vardıklarında, salgın hastalık tehlikesi sebebiyle önce İstanbul Tuzla Taaffuzhanesi'nde karantina altına alınmışlar, sağlık kontrolünden geçirilmişlerdir. Ardından, on beş günlüğüne Mimarşinan köyüne gelen ailelere devlet tarafından çadırlar kurulmuş ve gıda yardımı yapılmıştır. Kaynak kişi, ailesinin kaldığı çadırı bildiğini söyleyerek Mimarşinan köyüne giderken yolun sağındaki ilk caminin yanında bulunan ağacın yakınında yer aldığını belirtiyor. Devlet tarafından ailesine toprak verildiğini de ekliyor. Ailesine önce Bakırköy'den bir yer önerilmiş, sonra denizcilik yapmaları için denize yakın bir yer ama ailesi çiftçi olduğu için tarla talep edilmiş ve bunun üzerine onlara çiftçiliğe uygun toprak verilmiştir (KK2). Ayrıca, Türkiye'den mübadele ile Yunanistan'a giden bazı kötü niyetli kişilerin gitmeden önce köylerdeki kuyuları zehirledikleri belirtiliyor. Bu sebeple bir müddet su sıkıntısı da yaşandığı belirtiliyor. İki üç yıl sonra, kuyuların kötü durumu sebebiyle kolera hastalığı yüzünden bir ayda 150 kişinin öldüğü ifade edilmiştir (KK2).

Mübadele sonrası Türkiye'ye dönen göçmen Türkler, bir kısım vatandaşlarca hor görülmüşlerdir. Onlara kaba bir tabir olan *gâvur* demişlerdir. Göçmen Türklerdeki kırgınlık devam etmektedir. Yunanistan'da yaşarlarken kendilerine Türk diyen Yunanlılara tezat olarak; Türkiye'de yaşayan Türkler, onlara Türk demiyorlardı. Kaynak kişinin ifadesine göre; o aileler Türk olmasalardı, vatansever olmasalardı, tüm o zorlu yolu aşıp Türkiye'ye neden gelsinlerdi, diyerek yapılan kabalığın yersiz olduğunu anlatıyor. Fakat Türkiye'den mübadele ile Yunanistan'a dönen Yunanlılar da kendi vatanlarında *gâvur* olarak adlandırılıp hor görülmüşlerdir (KK2). Zira Anadolu'dan Yunanistan'a göç eden Rumlar da gittikleri yerde, "Biz Mikrasiatesler" diyerek kendilerini "yerliler" veya "Yunan"lardan çeşitli şekillerde

ayırıyorlardı (Hirschon, 2000: 15). Mübadil vatandaşların 1924 sürecinde toplumla adaptasyon konusunda da bazı sorunlarının ortaya çıktığı tespit edilmektedir. Bunların en önemlisi iki çelişik durum olarak Yunanistan'dan Türkiye'ye gelen vatandaşların bölgede kabul görmemiş ve sert şekilde dışlanmış olmalarının yanı sıra aynı şekilde Türkiye'den Yunanistan'a giden Rumların da benzer muamelelere maruz kalmalarıdır. Bernard Lewis, bu değişimin Anadolu Ortodoksları için *vatana kavuşma değil, gurbete sürgün* olduğunu söyler (Tokalak, 2017: 58). Dolayısıyla süreç her iki taraf adına trajedi konusu olmuştur. O ailelerin gururlarının daha fazla incinmemesi adına ülke dışından gelen bu insanlara Türkçe'de vatansever (hemşehri) anlamına gelen *Patriyot* denilmiştir. Kendileri de halen bu ismi gururla taşıdıklarını beyan etmektedirler.

“Toplumsal dışlanma bir durum değil, bir süreçtir. Bu yüzden de sınırları değişkendir; zaman içerisinde kimin dışlanacağı ya da kimin içerileceği, eğitime, demografik özelliklere, toplumsal ön yargılara, ticari uygulamalara ve kamu politikalarına göre değişir” (Castells, 2010: 73). Castells'e göre; ağ toplumu içerisinde toplumsal dışlanma süreci sadece insanları değil, bölgeleri de kapsar: Belirli koşullar altında ülkeler, bölgeler, şehirler, semtler ve buralarda yaşayan nüfus topyekûn bir dışlanmanın öznesi olabilir. Dolayısıyla “dışlanma” olgusu bütünüyle dışlanan öznenin statü ve imajına bağlıdır. Kısa bir zaman diliminde yerlerinden yurtlarından ayrılan bu insanların ötekileştirilmesini engelleyecek yegâne unsur “devlet”tir. Türkiye devleti göç hadisesi konusundaki deneyim ve birikimiyle elinden gelen gayreti göstermiş, destek ve gücü sağlamıştır; ancak iki tarafında bu husustaki yeterliliği sorgulanabilir vaziyettedir.

Numan Toker'in oğlu ve yine araştırmacı olan Emre Toker ise o dönemde yaşananları şöyle dile getiriyor: Yunanistan'da babaannelerinin köyü 250–300 hanedir ve Türk aile sayısı bir hayli azdır. Lâkin köy halkı ile hiçbir sorunları bulunmamaktadır. Babaannelerinin kapı komşularından biri Hristiyan din adamıdır ve birbirleriyle çok iyi geçinirler. Fakat savaş gelince, Yunan askerleri köylerdeki Türk erkeklerini toplamaya başlamışlardır. Babaannesinin erkek kardeşini, Yunanlı bir komşusu kendi mahzeninde gizlemiştir. Buradan komşuluk ilişkilerinin ne kadar güçlü olduğu ve samimi bir iletişimin var olduğu görülmektedir. Babaannesinin kendisine aktardığı üzere; bu baskınlar olmasa mübadeleye gerek olmayacaktır. Fakat hem baskınlar hem de yurt özlemi nedeni ile Türkiye'ye gelmişlerdir. Türk Devletince mübadil vatandaşlara tapu talepnameşi hazırlanmıştır. Buna göre Yunanistan'da bırakmak zorunda kalınan varlıklarının dengi Türkiye'de de o aileye devlet imkânları doğrultusunda verilecektir. Örneğin; bir ailenin yüz koyun ve iki katlı evi varsa, Türkiye'de de bu varlıklar o aileye temin edilmeye çalışılmıştır. Mübadele ile gelecek vatandaşların bir kısmı Selanik Limanı'ndan vapurlarla Türkiye'ye getirilmiştir. Kaynak kişinin dedesi ve akrabaları Amerika seferi yapan ilk Türk yolcu gemisi olan *Gülcema*³ isimli bir vapurla Mimarşinan'a varmışlardır. Babaannesinin söylemine göre o kadar çok gelen olmuş ki vapurlar kapasite üstü çalışmak mecburiyetinde kalmışlardır (KK1). Mübadillerin taşınmasını sağlayan vapurların durumu, mübadele sürecinin sancılı sürecini gösteren öğelerdendir. Çocuk yaşında, Yunanistan'dan gelen kabileler arasında yer alan Reşat Dürri Tesal, “... *bayrağımızı taşıyan ve Türkler tarafından yönetilen bir gemide olmanın huzur ve gururunu yaşıyordum*” diyerek bu duygularını anlamlı bir biçimde dile getirir. Ama yine de, devletin mübadilleri taşımak için daha çok köhne vapurlar kullandığını da belirtmektedir” (Tesal, 1989: 17-20). Bir kaynak kişinin aktardığı bir anlatı, durumun vahametini gözler önüne serecek mahiyettedir: “Bilindiği üzere yolculuk esnasında vefat edenler vapurdan denize atılmıştır. Çocuğu vefat eden bir anne, çocuğu denize atılmasını diye

³ “*Taşıma işini denizyoluyla yapmak, her yönden daha pratik ve avantajlı görülüyordu. Çünkü, halkın küçümsenemez kısmı liman kentlerine yığılmıştı; üstelik de, iki ülke arasındaki deniz, yolu kısaltan ve taşımayı kolaylaştıran özelliklere sahipti. Böylece taşınmanın denizyoluyla yapılması daha az masraflı olabilecekti*” (Arı, 2000:37). Ancak Drama'nın tran hattına yakın olan yerlerinden gelenler az sayıda da olsa demiryolunu kullanmışlardır (KK5).

karaya ayak basana kadar çocuğuna ninni söylemiştir. Ancak bu yolla çocuğunu karaya ulaştırabilmiştir” (KK5). Bu süreçte barınma, beslenme, sağlık vb. ihtiyaçları için o dönemdeki adıyla Hilal-i Ahmer Cemiyeti (Kızılay) önyak olmuştur (KK1).

Mübadil vatandaşlar geldiklerinde lisan sıkıntısı da çekmişlerdir. Yunanistan'da yaşayan Türklere orada yaşarken Yunanca konuşmaları için bir ölçüde mahalle baskısı uygulanmıştır. Komşularla Türkçe konuşulabilirken sokakta Yunanca konuşulmaktadır. Dükünlerini ve ağıtlarını bile Türkçe yaşayamamışlardır. Bu sebeple Türkiye'ye dönen yaşlıların Türkçeleri zayıf kalmış ve yerel vatandaşlarla aralarında anlaşma güçlükleri yaşanmıştır. Saha çalışmasından edinilen veriler doğrultusunda bunun temel nedeni, mübadillerin içerisinde değişik dil kültür gruplarının yer almasıdır. Ana dili Türkçe olanların dışında Yunanca, Pomakça, Vlahça, Arnavutça'yı ana dili olarak konuşanlar da mevcuttur. Onların gelenek ve göreneklere de farklıdır. Dolayısıyla benimsenme anlamında birtakım sorunlarla karşılaşmıştır (KK5). Ercan Haytoğlu'nun 2005 yılında Honaz mübadillerinden Kamile Karabenli, Mustafa Akan, Necdet Karabenli ve Zeynep Davran ile yaptığı mülakata göre, “Yunanistan'dan gelen Türkler çok az veya bozuk Türkçe konuşmalarına rağmen diğer mübadillerin onlara yardım ettikleri görülmüştür” (Erdal, 2015: 1270). Bu noktada en büyük sıkıntı, devlet daireleri ve okullarda yaşanmıştır. Buna ilaveten bilinmektedir ki iki tarafın mübadilleri de dil ve kabul anlamında sorun yaşamışlardır. Çatalca'da bulunan Kaleiçi Mahallesi'nde tüm evlerin sığınaklarından İstanbul'a çıkan tünellerin yapıldığı hakkında söylentiler mevcuttur (KK2). Bu durumu da, Patriyotların çekincelerinin olduğuna bağlamak mümkündür.

Etnik yapılar arasında uyum problemi ile ilgili olarak; evliliklerin, karşılıklı alıp vermelerin sonucunda sosyal ilişkilerin de gelişmesi sebebiyle uyum sorununun yaşanmadığına dikkat çekiliyor. Çatalca'da yapılan röportajlarda da yerel halkın bunu destekleyici ifadeleri olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk'ün şu sözleri bu anlamda son derece kıymetlidir: “Muhacir diye küçümsenenler, tarihin yazdığı savaşlarda en geriye kalanlar, yani ‘Düşmanla sonuna kadar dövüşenler’ çekilen ordunun ri’cat hatlarını sağlamak için kendilerini feda edenler ve düşman karşısında kaçmak, çekilmek nedir bilmeyenlerdir. Muhacirler kaybedilmiş ülkelerimizin milli hatıralarıdır.” Ayrıca Mustafa Kemal Atatürk, yapmış olduğu bir konuşmada atalarının Anadolu'dan Rumeli'ye göç eden Yörük Türkmenler olduğunu dile getirmiştir (Aysal, 2017: 3).

Diğer yandan, “Mübadillerin yazın topluca pikniğe gitmeleri ve kışın da haremlik selâmlık usule uygun evlerde sazlı sözlü toplaşmaları yerel halk Gacallar tarafından hoş karşılanılmıyordu” (Gökçaftı, 2002, 273). Evliya Çelebi'nin daha 17. yüzyıl ortalarında ziyaret ettiği Selanik ahalisi için, “hepsi ehl-i keyf ve çok nüktedan insanlardır”, dediği göz önüne alınırsa bu davranış tarzının pek de hoş karşılanmadığını söyleyebiliriz (Gökçaftı, 2002, 283). Lâkin Evliya Çelebi'nin yorumladığı 17. yüzyıl Selanik ahalisi ile 20. yüzyıl Selaniklileri arasında farklılaşma olmuş olabileceği gerçeği de mevcuttur. Ayrıca, Selanik ahalisi derken Türkleri mi, Rumları mı yoksa her iki halkı da mı kastettiği yoruma açıktır. Her ne kadar Çatalca içerisindeki kültür grupları arasında kırgınlıklar olsa da, halk mülakatlarında görülmektedir ki zaman içerisinde insanların kendilerine özgü insanlık vasıfları bu durumu tersine çevirmiştir.

Kitlesel göçlerin en önemlilerinden biri olan ve Lozan'da imzalanan nüfus mübadele sözleşmesi, zorunlu ve kitlesel göçe mecbur bırakılan halklara uygulanan muahededir. Yanlarında yalnızca taşınabilir eşya, bilgi birikimi, örf ve âdetlerini getirebildiler. Göç olayı ile Türkiye'ye aktardıkları deneyim, kültürel değerler ve birikimleri, bir iki kuşak sonrasında ortaya çıkan uzlaşma evresinde ortak bir belleğin oluşmasında hoş bir çeşni olmuştur. Bugünkü kültürün oluşmasını ve gelecek kuşaklara aktarımını amaç edinen bir grup mübadil vatandaşın çocukları, 2001 yılında Lozan Mübadilleri Vakfı'nı kurarak

mübadillerin folklorik, kültürel, sanatsal değerlerini korumak, yakın tarihin zorunlu göçe ilişkin bölümünü araştırmak, Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişki ve dostluğu pekiştirmeyi hedeflemişlerdir. Bu çeşniyi yaşatma, geliştirme ve yeni kuşaklara aktarım sürecinin sorumluluğu tüm mübadillerce paylaşılmaktadır.

2010 senesinde Avrupa Kültür Başkenti Ajansı'na Çatalca Belediyesi ortaklığında proje olarak sunulan Lozan Mübadilleri Vakfının binası, Cumhuriyet'ten önce Rum taverna binası, Cumhuriyet döneminde Ziraat Bankası olarak kullanılmıştır. Daha sonra Ölçer ailesinden müze olarak kullanılması için tahsis edilmiştir. Müze, 20 Aralık 2010'da halkın ziyaretine açılmıştır. Kurulduğu zaman ilk ve tek müze olduklarını söyleyen kaynak kişi, Samsun Alaçam'da da Mübadele Müzesi'nin açılması üzerine tek olmak durumunun ortadan kalkarak ilk olma vasfını sürdürdüklerini belirtir (KK3). Çatalca'nın merkezinde bulunan Çatalca Mübadele Müzesi'nde Çatalcalı mübadillerin başışladıkları kıyafetler, el işlerinin yanı sıra maddî ve manevî kültür unsurları sergilenir. Mübadele Müzesi'ne yakın bir konumda yer alan Çatalca Kültür ve Turizm Evi'nde ise mübadillerin anılarını yansıtan fotoğraflara ilaveten şahsi eşyaları ve iş aletleri sergilenmektedir. Bu kültür unsurları halkın köklerinden kopmamasını sağlayarak bulunduğu yere aidiyet duymasını kolaylaştırmaktadır. Bu vesileyle yaşanan trajedinin hafızada tutulması sağlanarak bu zorlu coğrafyada yaşayan tüm etnik ve kültürel yapılara bir model ve manevî sembol olmak misyonunu taşımaktadır.

Sonuç

Türkiye'de 1950'ler sonrası göçün sebebi ekonomikken, I. Dünya Savaşı sonrasında oluşan mübadelenin sebebi toplumsal çatışmalardan doğabilecek tatsızlıkları önlemek yani güvenlik ve huzuru sağlamak olmuştur. Çatalca'da gerçekleştirilen saha çalışmaları, beşerle ilgilenen tüm dallarda hem zaruri hem de kıymetli kaynaklar olarak görüldüğünden, kaydedilen bilgiler üzerinde fazlaca değişiklik yapmadan sunulmaya çalışılmıştır. Bunun yanı sıra çalışmada, göç hadisesinin hem öncesi, hem de sonrasında yarattığı psikolojik, sosyolojik ve kültürel etkiye de değinilmiştir. Tüm bu anlatıların hafızamızı canlı tutabilmek ve anılardan silinmemesi adına ivedilikle kayıt altına alınması zarureti çalışmamızın temel hedef ve sonuçlarından olmuştur.

Diğer önemli bir sonuç ise, 1950 sonrası görüldüğü üzere “ekonomi” ve I. Dünya Savaşı sonrası anlaşıldığı kadarıyla “güvenlik”, insan göçünü tetikleyen veya oluşturan yegâne etkenlerdendir. Lâkin büyük sorunlara çözüm olarak gerçekleştirilen göçler, beraberinde yeni sorunlar getirmiştir. Bu sorunların en belirginini “uyum” ve “kabul edilme” kavramına dayalı sosyolojik etkenlerdir. Bunun neticesinde göç yaşamış insanların sosyo-psikolojik olarak belli oranlarda zarar gördükleri ama mücadele ettikleri izlenimine ulaşılmıştır. Tüm bu sonuçlar neticesinde elde edilen düşünce, “insan yaşamının düzgün sürdürülmesi amaçlandığı sürece sorunların çözülebileceği ve çözümsüz kalan sosyolojik sorunların savaş kadar olmasa da ona yakınsayan acılar yaşattığıdır”.

Günümüzde Çatalcalı mübadiller, Cumhuriyetin temel ilkeleriyle uyum sağlamışlardır. Getirdikleri kültürel değerler ve bilgi birikimlerini özveriyle aktarmışlardır. Onların tek beklentileri de kendi kültürlerini hâlihazırdaki gibi özgürce yaşamak ve gelecek kuşaklara aktarabilmektir. Ancak bu yolla yaşadıkları trajedinin acısı bir nebze de olsa hafifleyecektir. Çatalca Mübadele Müzesi ile Kültür ve Turizm Evi de bu amaca hizmet eden iki önemli simge olarak çalışmamızda yer almıştır.

Kaynakça

1. Yazılı Kaynaklar

- Akgün, S. (1986). "Birkaç Amerikan Kaynağından Türk-Yunan Mübadelesi Sorunu", *Türk-Yunan İlişkileri nc Askeri Tarih Semineri*, Ankara: Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
- Arı, K. (2000). Büyük Mübadele-Türkiye'ye Zorunlu G (1923-1925), 2. b. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Aydemir, ř. S. (1976). İkinici Adam (1884-1938), c. 1. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aysal, N. [2015, şubat]. Türk-Rum Nüfus Mübadelesi: Ortodoksların Anadolu'dan Zorunlu G. VII. *Uluslararası Canik Sempozyumu'nda* sunulan bildiri, Canik/Samsun. Erişim Adresi: <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/32869/T%C3%BCrk-Rum%20N%C3%BCfus%20M%C3%BCbadelesi%20Ortodokslar%C4%B1n%20Anadolu%E2%80%99dan%20Zorunlu%20G%C3%B6%20A7%C3%BC.pdf?show>
- Castells, M. (2010). End of Millenium, 2. b. Birleşik Krallık: Willey-Blackwell.
- apa, M. (1990). "Yunanistan'dan Gelen Göçmenlerin İşknı", *Atatürk Yolu*: 49-84.
- atalca'nın Tarihsel Durumu ve Konumu. Erişim Tarihi: 30.03.2018. Erişim Adresi: www.catalca.bel.tr
- Devellioğlu, F. (2004). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lgat. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Erdal, İ. (2015). Nüfus Değişiminde Mübadillerin Uyum Süreci ve Sosyo-Ekonomik Değişimdeki Rollerini. Erişim tarihi: 15.02.2019. Erişim Adresi: <http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/>
- Gkatı, M.A. (2002). Nüfus Mübadelesi. İstanbul: İletifim Yayınları.
- Hirschon, R. (2000). Mübadele ocukları. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- İlhan, M. Emir. (2018). "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Toplumsal Belleğin Mukavemeti, Hatırlama, Kültür ve Tarih Açısından Girit". *Mediterranean Journal of Humanities*. VIII/1: 227-235.
- Keleş, R. (1998). "G", Kentbilim Terimleri Sözlüğü. Ankara: İmge Yayınları.
- Meray, S. L. (1969). Lozan Barış Konferansı: Tutanaklar, Belgeler. c.1. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Oran, B. (2005). "Kalanların yks 1923 Mübadele Sözleşmesi'nin Birinci ve İkinici Maddelerinin Uygulanmasından Alınacak Dersler", *Ege'yi Geçerken*, Der. Renee Hirschon, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları: 161-185.
- Sepetçioğlu, T. E. (2014). "İki Tarihsel Eski Kavram, Bir Sosyo-Kültürel Yeni Kimlik: Mübadele Nedir, Mübadiller Kimlerdir?", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Y: 18, s.3.
- Sorokin, P. A. (2008). Bir Bunalım ağında Toplum Felsefeleri, ev. Mete Tunçay. İstanbul: Göçebe Yayınları.
- Tokalak, İ. (2017). Ahilik, Bektaşilik, Alevilik ve Mevleviliğin Kökenleri. İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Toros, A. (2008). Sorunlu Bölgelerde G, Ankara: Global Strateji Enstitüsü.

2. Sözlü Kaynaklar

KK No	Adı Soyadı	Doğum Tarihi ve Yeri	Tahsili	Mesleği	Mülakat Yılı
KK1	Emre Toker	1983, Çatalca	Lise	Muhasebeci, Tarih ve Kültür Araştırmacısı	2014

KK2	Numan Toker	1946, Çatalca	İlkokul	Halk oyunları öğretmeni. TRT Çatalca Kültür Kaynak Kişisi	2014, 2015
KK3	Müge Toker	1984, Kırklareli	Üniversite	Çatalca Mübadele Müzesi Müdürü	2014
KK4	Emine Tutku VARDAĞLI	1979, İstanbul	Üniversite	İstanbul Aydın Üniversitesi, Dr. Öğr. Üyesi	2019
KK5	Sefer GÜVENÇ	1945, Tekirdağ	Üniversite	Lozan Mübadilleri Vakfı Genel Sekreteri	2019